

УДК 130.2:930.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-4>**Ольга БОЙКО,***orcid.org/0000-0001-8484-6625**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
(Суми, Україна) boykoolga0204@ukr.net***Алла ЗЯКУН,***orcid.org/0000-0001-8258-1678**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
(Суми, Україна) zai72@meta.ua***Тетяна ПОВАЛІЙ,***orcid.org/0000-0001-5821-9775**кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
(Суми, Україна) tatianapovaliy@gmail.com*

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ НАРАТИВІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглядається взаємовідношення понять «національна ідентичність», «національний менталітет» та «етнонаціональний досвід» з позицій історико-філософського дискурсу. У основі даної статті є визнана класифікація національної ідентичності, що представлена такими ученими як П. Альтер, М. Ігнат'єф та Е. Сміт. Визначаються ключові класифікатори розуміння національного менталітету, як складової національної ідентичності. Аналізуються особливості етносоціального досвіду на прикладі українців. Останні 30 років дискусії щодо національної ідентичності українців як розгорталися з новою силою під час «революцій» так і згасали. На даний час домінує розуміння національної ідентичності як процесу лише історичної тягlosti від трипільців до сучасних українців, тоді як сучасна Україна увібрала в себе культурні, соціальні, політичні традиції як українців так і національних меншин, які власне роблять сьогодні Україну Україною. Тому актуальною потребою сьогодення є наукове осмислення етнонаціонального досвіду, увага до національного питання та національних прав.

В умовах сучасних українських реалій відбувається переоцінка історичних подій, персоналій, явищ і зростає значення етносоціального досвіду. Пропонується при визначенні даного поняття складовими якого є: традиції, звичаї, мова, релігія, залучати також поняття «національний менталітет». У результаті автори роблять висновок про значення історико-культурних традицій у формуванні основ національного менталітету та ідентичності українського народу. Акцентовано увагу, що військові реалії сучасності визначають не тільки сприйняття ситуації в Україні, а точніше, впливають і трансформують психо-ментальні установки, пробуджуючи історичну пам'ять формуючи нові наративи українського суспільства. Викладений в статті історико-філософський дискурс здійснено в рамках виконання грантового наукового проекту Національного фонду досліджень України 2022.01/0073 «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України».

Ключові слова: історико-культурні традиції, національна ідентичність, історична пам'ять, менталітет, національна самосвідомість.

Olga BOYKO,

orcid.org/0000-0001-8484-6625

D. Sc., Professor,

*Professor at the Department of Psychology, Political Science,
and Socio-Cultural Technologies*

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) boykoolga0204@ukr.net

Alla ZIAKUN,

orcid.org/0000-0001-8258-1678

PhD in History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of History

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) zai72@meta.ua

Tatiana POVALII,

orcid.org/0000-0001-5821-9775

PhD in Pedagogics, Associate Professor,

*Senior Lecturer at the Department of Psychology, Political Science,
and Socio-Cultural Technologies*

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) tatianapovaliy@gmail.com

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF MODERN NARRATIVES IN UKRAINIAN SOCIETY

The relationship between the concepts of "national identity", "national mentality" and "ethno-national experience" is considered from the standpoint of historical-philosophical discourse. The basis of this article is the recognized classification of national identity presented by such scholars as P. Alter, M. Ignatieff and E. Smith. The key classifiers of the understanding of national mentality as a component of national identity are determined. Peculiarities of ethnosocial experience are analyzed on the example of Ukrainians. In the last 30 years, discussions about the national identity of Ukrainians unfolded with new force during the "revolutions" and then faded away. Currently, the understanding of national identity is a process of only historical continuity from people of the Trypillia culture to modern Ukrainians, while modern Ukraine has absorbed the cultural, social, and political traditions of both Ukrainians and national minorities, which actually make Ukraine today. Therefore, an urgent need today is a scientific understanding of the ethno-national experience, attention to the national question and national rights.

In the conditions of modern Ukrainian realities, historical events, personalities, phenomena are being re-evaluated and the importance of ethno-social experience is increasing. When defining the concept of ethno-social experience, the components of which are: traditions, customs, language, religion, also the concept of "national mentality" should be involved. As a result, the authors conclude about the importance of historical and cultural traditions in the formation of the foundations of the national mentality and identity of the Ukrainian people.

It is emphasized, that the military realities determine not only the perception of the situation in Ukraine, but more precisely, they influence and transform psycho-mental attitudes, awakening historical memory and forming new narratives of Ukrainian society. The historical-philosophical discourse presented in the article was carried out within the grant project of the National Research Fund of Ukraine 2022.01/0073 "Digital archiving of monuments as objects of public memorialization for the preservation of the cultural heritage of Ukraine".

Key words: *historical and cultural traditions, national identity, historical memory, mentality, national self-awareness.*

Постановка проблеми. Те, що суспільство сьогодні знаходиться в процесі повсякчасних змін не викликає ні яких сумнівів, а тому зрозуміло і з'являються нові реалії та атрибути, які вимагають їх осмислення та усвідомлення. В Україні становлення і розвиток громадянського суспільства зумовлює зростання самосвідомості особистості, розширення сфери її соціально значимих ініціатив, адже розвинене громадянське суспільство передбачає досягнення високого рівня самореалізації особистості, реально дієвого механізму

захисту прав людини, її вільного самовизначення, а також захист демократичних прав і свобод. Тому, вкрай важливо, здійснити історико-філософський аналіз основних понять, які є основою для формування сучасних наративів в українському суспільстві. Розуміючи те, що наративи є м'якою силою ("soft power"), але, в той же час, впливають на формування суспільної думки, формування самосвідомості українців, а отже становлення української нації, потрібно не допускати маніпуляції масовою свідомістю та підмін понять.

На сучасному етапі, в умовах війни, Україна переживає глибоку трансформацію, що впливає на формування нації. Українці демонструють велику готовність до оборони своєї держави та національної ідентичності. Це сприяло зміцненню патріотизму та національної свідомості серед українського населення. У цій ситуації важливо зберегти національну єдність та підтримати розвиток української держави. Тому питання національної ідентичності, визначення національної ментальності та етносоціального досвіду є ключовими для українського суспільства в період війни.

Аналіз досліджень. Проблеми національної ідентичності досліджує широке коло зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, серед представників західної наукової думки можна відзначити Е. Сміта, П. Алтера, М. Ігнат'єфа, Р. Брубекера, Дж. Скопфліна, Б. Йека, К. Нілсена, У. Кімлика, Т. Найгута, Дж. Джозефа; української – О. Лановенка, О. Шевченка, В. Пироженка, В. Ліпкана та інших. Не зважаючи на те, що питання національних індикаторів є ґрунтовно висвітленою її актуальність зростає у зв'язку з російсько-українською війною та встановлення миру у сучасних складових міжнародних відносин.

Мета статті передбачає історико-філософський розгляд змісту понять «національна ідентичність», «менталітет» та «етносоціальний досвід»; аналіз сучасного розуміння та визначення сучасних проблем формування національної ідентичності в Україні в контексті національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Формування етносоціального досвіду пов'язано з картиною світу, з ментальністю певного індивіда, або народу. Етнічний менталітет виступає як першопочаток культурного розвитку народу. Будь-який етнос має ментальні ресурси для захисту свого існування та відповідає за багатоманітність, багатокольоровість соціально-історичного розвитку людства. Етносоціальний досвід, також пов'язує індивіда з попередніми поколіннями, і тісно пов'язаний з історичною пам'яттю, яка служить механізмом його збереження та відтворення у часі. Практична цілевідповідність його застосування в такому разі підкріплюється історичною традицією і етносоціальний досвід виступає як продукт історії. На думку П. Бурдьє, «будучи продуктом історії, габітус виробляє практики як індивідуальні, так і колективні, а отже – саму історію відповідно до схем, породжених історією. Він забезпечує присутність минулого досвіду, який, існуючи в кожному організмі у формі схем сприйняття, мислення і дії, вірнішим способом, ніж всі

формальні правила і все явним чином сформульовані норми, дає гарантію тотожності і постійності практик у часі» (Бурдьє, 2003: 105). Така система розташування, тобто присутність в справжньому того що минуло, дозволяє індивіду спонтанно орієнтуватися в соціальному просторі і реагувати більш менш адекватно на події і ситуації, які перед ним виникають.

Отже етносоціальний досвід має сенс вважатися особливим ідеальним соціокультурним утворенням та одночасно комплексом поведінкових програм, реалізація яких забезпечує його відтворення. Н. Еліас стверджує, що «... будь-яка окрема людина, при всіх її відмінностях від інших людей, несе на собі також специфічний відбиток, загальний для всіх членів суспільства, до якого вона належить. Цей характерний склад, тобто соціальний досвід індивідів, утворює свого роду родючий ґрунт, на якому виростають ті особисті ознаки, завдяки яким окрема людина відрізняється від інших членів свого суспільства» (Elias, 2001: 53).

В умовах сучасного суспільства, коли відбувається переоцінка багатьох історичних подій, значення етносоціального досвіду різко зростає. Спадковість в даному випадку зберігає зв'язок поколінь, оберігає суспільство від культурного шоку, підтримує континуїтет властивих даному соціуму цінностей. На думку П. Бергера, «суспільство представляє нам цінності, логіку і запас інформації (як, до речі, і дезінформації), які складають наше «знання». І далеко не кожен в змозі виробити переоцінку не тільки всієї нав'язаної суспільством картини світу, але навіть її окремих фрагментів. Насправді людина просто не відчуває потреби в такій переоцінці, так як прищеплений в процесі соціалізації світогляд здається йому самоочевидним» (Berger, 1991: 110).

Тому, сьогодні українське суспільство переживає складний і болючий процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості. І в цих процесах ключову роль відіграє історична пам'ять – адже завдяки усвідомленню її переживанню спільного минулого, перемог і поразок, продукуванню спільних героїв, місць пам'яті тощо молоді люди (у межах первинної соціалізації), більш дорослі громадяни (у межах вторинної соціалізації) відтворюють власний історичний досвід, тим самим нація має змогу усвідомлювати свою духовну сутність. Тобто відтворення досвіду, а також його трансформація в кризових ситуаціях формує і нові риси українського менталітету, тим самим, етнонаціональний досвід стає об'єктивацією нової української ментальності. Нагадаємо, що менталітетом називають те, що

поєднує членів однієї спільноти й відрізняє її від інших, відповідно етнічний менталітет має характеризувати певний етнос.

Інтерпретація поняття «національна ідентичність» в науковому середовищі є досить розмаїтим. Причина полягає у неоднорідності стандартної класифікації поняття «національна ідентичність», авторами якої є: П. Альтер, М. Ігнат'єф, Е. Сміт.

Наприклад, П. Альтер виокремлює культурну національну ідентичність і громадянську політичну ідентичність. Основними складовими культурної ідентичності дослідник виділяє мову, релігію, звичаї, спільну історію та територію проживання, а громадянської, політичної ідентичності – політичну свідомість і рівність перед законом (Сладкий, 2008: 112). Тобто, культурна національна ідентичність охоплює більшість із цих складових, які надають можливість індивіду ідентифікувати себе з певним конкретним соціумом. У представників традиційної класифікації національної ідентичності зміст поняття «національна ідентичність» різниться несуттєво, зокрема, такі її засади, як релігія, мова, традиції, звичаї мають місце у Е. Сміта (Сміт, 1994).

М. Ігнат'єф визначає культурну основу національної ідентичності близько до П. Альтера, включаючи в це поняття такі речі, як спорідненість релігії, мови, традиції, звичаїв, а також додає таке явище, як довіра тільки до представників свого етносу (Сладкий, 2008: 111). На відміну від П. Альтера, у М. Ігнат'єфа культурна ідентичність визначається поняттям «етнічна національна ідентичність». Проте, дослідник ще виокремлює громадянську національну ідентичність, говорячи, що вона більше розповсюджена на Заході і визначається через спільність громадянських прав, відданість політичним традиціям і цінностям (Сладкий, 2008: 112).

Проблематика національної ідентичності ґрунтовно висвітлюється в дослідженнях Е. Сміта. Учений розкриває проблему, пов'язану із трансформацією національної ідентичності в умовах глобалізації. Дослідника цікавлять варіації подолання національної ідентичності. Приділяючи чимало уваги питанням національної ідентичності, учений говорить, що «чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення і самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самотності культури» (Сміт, 1994). При цьому Е. Сміт додає, що саме національна ідентичність є найголовнішою з-поміж інших існуючих ідентичностей, які напрацювало людство, і говорить про це наступне: «З усіх колективних ідентичностей,

що їх тепер поділяють люди, національна ідентичність, мабуть, найважливіша і найповніша» (Сміт, 1994: 149).

Стосовно процесів трансформації національної ідентичності Е. Сміт дотримується тієї думки, що навряд чи найближчим часом, такі утворення, як нації, будуть розмиті: «має бути очевидним, що за теперішньої доби шансів для подолання націй і націоналізму аж надто замало. Посилань на могутній транснаціональний вплив нових економічних, політичних і культурних сил, що діють сьогодні, і на різні глобальні взаємозалежності, безперечно створювані ними, просто не досить» (Сміт, 1994: 182).

В проблематиці національної ідентичності заслуговують на увагу також праці С. Хантінгтона. Найбільш повно питання національної ідентичності С. Хантінгтон торкається у роботі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (2004 р.). Дослідник висвітлює проблему американської національної ідентичності крізь призму нинішньої «кризи ідентичності», що пов'язана з процесом глобальних перетворень. С. Хантінгтон визначає ідентичність, в цілому погоджуючись з уже багатьма її визначеннями, що: «Ідентичність – самосвідомість індивіду чи групи. Вона являє собою продукт самоідентифікації, розуміння того, що ви і я володіємо особливими якостями, що відрізняють мене від вас і нас від них» (Huntington, 2004: 50).

Для вітчизняних дослідників проблема національної ідентичності є відносно новою. У цьому зв'язку звернемо увагу на таку особливість сучасних теоретичних і дослідницьких напрацювань вітчизняних науковців порівняно із зарубіжними, якщо для західних дослідників концентрація їх наукового інтересу довкола етнічного / національного та етнополітичного різновидів ідентичності зумовлена передусім глобалізацією з її руйнівними наслідками для національних держав та етнічних культур, то в нас – триваючими процесами націє- та державотворення.

З-поміж вітчизняних дослідників можна згадати роботи М. Поповича, П. Йолон, О. Бойко та інших. (Йолон, 2006; Попович, 2006). Наприклад, О. Бойко акцентувала увагу на тому, що менталітет є поліцентричним і, як такий, він вступає у складні взаємовідносини як з соціально-економічними та політичними структурами, так і з фондом ідей та образів, які утворені інтелектуальним авангардом. (Бойко, 2009).

Звідки ж він виникає менталітет і у якому вигляді існує? Виділяють декілька чинників, які зумовлюють походження менталітету. Під цими

чинниками (або детермінантами) становлення менталітету розуміють не всі чисельні й різноманітні умови існування етнічної спільноти, а тільки ті з них, які є причинами, рушійною силою генези менталітету, які визначають його особливості, або окремі риси.

Дослідження менталітету йде на феноменологічному рівні, через його конкретні прояви. Так відома школа «Анналів» (Жак Ле Гофф, Февр Л. та інші) досліджувала структури ментальності через посередництво прискіпливого вивчення таких явищ, як: людське ставлення, уявлення, оцінка себе та інших; зв'язки в структурі суспільства; матеріальна культура; духовне виробництво; індивідуальні і колективні явища.

Храмова В. Визначає менталітет на феноменологічному рівні, акцентуючи увагу на функціональних основах явища: «В історичному процесі самоствердження нації збігається через зв'язок часів певний психо-поведінковий інваріант, що реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі. Він дозволяє народові зберегти собітотожність у всіх історичних перипетіях, пронести через «малі Апокаліпсиси» історичну етнічну самосвідомість як, мабуть, єдину обов'язкову ознаку етносу. На рівні філософської рефлексії цей інваріант, визначаючи архетипи світосприйняття й поведінки, набуває назви «душі народу». У сучасній літературі його теоретичне осягнення постає як розв'язання проблеми національної ментальності» (Храмова, 1992).

Вказані вище підходи до визначення і тлумачення менталітету дають змогу констатувати, що, незважаючи на усю дискусійність і невизначеність поняття, у менталітеті слід вбачати певну стійку духовну сутність етносу, його специфічну відмінність від інших народів, основу культурного життя в усіх його проявах.

Істотною вадою праць з етноментальної проблематики є відсутність розкриття механізму впливу конкретних чинників на формування певних рис менталітету. Ланцюг причинно-наслідкового зв'язку переривається. Від того перелік рис менталітету набуває характеру довільного набору. Відповідно за такого підходу важко застосувати наслідки таких досліджень для вирішення тих чи інших проблем, зокрема пов'язаних із персоналістською прогностикою, спробами передбачити майбутнє української особистості.

Етнічний менталітет має, насамперед, соціокультурну природу і носить ситуативно-історичний характер, тобто виникає під впливом конкретних умов, обставин, подій серед яких не можна не враховувати сучасне уявлення про минуле, яке

формується завдяки тій інформації, що є доступною і поширеною у суспільстві.

Ментальні характеристики відчутно забарвлені регіонально. Різні регіони України відрізняються один від одного не тільки історією, а й, що у даному випадку важливіше, сучасним економічним, культурним, соціально-політичним становищем, тому вважається недоречним вести мову про якийсь загальноукраїнський менталітет (хіба що у проективному сенсі). Він розпадається на регіональні менталітети (у просторовому розумінні) і на менталітети соціальних груп (у плані соціального розшарування). Але це може бути ефективно використане у справі формування єдності, особистісних якостей. Треба зрозуміти, що багатоманітність і своєрідність окремих регіонів – запорука сили, стійкості і як наслідок єдності, єдність через багатоманітність, а не через уніфікацію.

Кожен народ має власний менталітет, який властивий кожному представнику даного народу. На рівні побутової свідомості спільність ментальності проявляється у здатності охарактеризувати та наділити певними рисами категорію «Ми». Менталітет є атрибут будь-якого народу, він не може суттєвим чином трансформуватися за короткий проміжок часу, виникнути знову або зникнути. Він виникає або зникає тільки разом з народом.

Менталітет пов'язаний з глибинним рівнем колективної та індивідуальної свідомості, включаючи і несвідоме. Менталітет змінюється набагато повільніше, ніж соціальні інститути, матеріальне наповнення соціуму та культури. По відношенню до них менталітет можна розглядати як статичну основу, яка визначає процеси, які відбуваються навколо. Таким чином, менталітет є одночасно і продукуючою основою, і певним утримуючим фактором для соціальних змін.

Національний менталітет представляє собою результат та єдність здавалося б, зовсім різних компонентів. Він пов'язаний з особливостями життя народу, перш за все, з його історією.

Другим важливішим джерелом якостей ментальності виступає державність народу, його здатність підтримувати соціальний порядок. Не можуть не відобразитися на менталітеті і важливі географічні характеристики, як то ландшафт, рослинність та клімат. Не дивно, що багато авторів, які досліджували духовні якості українського народу, вбачали важливу роль ландшафту в їх формуванні.

На ментальність значний вплив здійснює народна культура, вірування та звичаї, релігія. Вони, в свою чергу формують моральні цінності, поняття про справедливість, які ґрунтовані на релі-

гійній традиції, стають суттю писаних норм, правил, законів. Формується ціннісно-нормативна система суспільства. Тому виявилися безрезультатними спроби, які були прийняті в радянські часи, створити матеріалістичну етику, яка не мала духовної опори. «Моральний кодекс будівника комунізму» не сприймався як серйозна альтернатива християнським заповідям.

Індустріальне суспільство, яке засновано на масовому виробництві, в свій час породило і масову культуру, яка привела до десакралізації творчої діяльності та звела її до різновиду індустріальної праці. Культурна діяльність у сучасному інформаційному суспільстві зі сфери обраних перетворилася у масове виробництво. І саме в рамках інформаційної цивілізації в суспільстві все сильніше відчувається потреба у моральних цінностях, у витворах мистецтва, для створення яких потребується освіченість, гарний смак, майстерність, високий професійний рівень, зв'язок з національними традиціями та національним менталітетом. Великий культурний спадок викликає все більшу цікавість у освіченої людини, яку вже не задовольняє примітивізм масової культури.

Незважаючи на загальну тенденцію глобалізації та пошуку універсальних цінностей, яка притаманна сучасному суспільству, культурна специфіка окремих народів, яка йде від традиційного світосприйняття продовжує зберігатися, більш того, здійснювати помітні впливи на групову свідомість народів та нормативні моделі поведінки більшості його представників.

У цьому контексті українській народ займає особливе положення, яке обумовлює масову поведінку і реакцію людей в силу, по-перше, історичної «розкачки» між протилежними цивілізаційними векторами – Заходом і Сходом; по-друге, провідної моделі економічного влаштування суспільства – селянської спільноти, яка зберігалася до початку ХХ століття; по-третє, православ'я, яке віддалило від більшості європейців-католиків, на кінець, в-четвертих, базової політичної структури – частини великої держави, чи-то Речі Посполитої, чи то Австро-Угорщини, чи то Російської імперії, причому цей фактор носив більше політико-географічний характер, а не культурний.

Усі перераховані особливості лежать в основі національної самосвідомості українців, які впливають не тільки на зміст етнічної ідентичності, і етнічних відносин, але й формує також складний соціально-психологічний феномен, який прийнято називати «національним характером».

Формування менталітету відбувається у межах визначеної ситуації – довкілній, мовній і культур-

ній. Менталітет, особистості чи нації, є насамперед соціально-просторовим, і заданий не державними кордонами, а життєвою ситуацією, в якій формуються уявлення про своє та чуже. Досить вказати на такий факт: люди, які змушені «жити глобально», нерідко сакралізують свій локальний досвід. З одного боку, фінансово-економічна діяльність у глобалізованому світі потребує все більшого простору і передбачає відсутність прив'язування до певного місця, а з іншого, люди все гостріше відчувають потребу у «рідному» середовищі, де вони почували б себе як у удома.

Буття будь-якого етносу в часі забезпечують духовність, культура. Традиції та цінності формують те нерозчленоване осереддя, притаманне кожній національній культурі, завдяки якому, власне, й говорять про певну специфіку того чи того етносу – «душу народу», його культуру, психологію, ментальність, сакральний код. Саме завдяки їм спільнота (етнос, народність, нація) постає як унікальна неповторність. Звернення української культури, – зазначає С. Кримський, – «потребувало не лише створення Києво-Руської держави. Не менш «істотною була потреба символізації етнічної території, надання символічного статусу рідному краю, семіотичне перетворення його у святе докільля буття» (Кримський, 2003: 69). Саме для створення певної нації, її унікальної неповторності необхідно спиратися на формоутворюючі чинники, такі як релігія, мистецтво, політика, а також і інші, такі як географічне середовище тощо. Усі ці елементи не є ізольованими, вони взаємодіють.

Основним принципом існування будь-якого етносу є підтримка соціальної життєдіяльності на основі ціннісних критеріїв. Таким ціннісним критерієм, на якому тримається етнос є традиції, які утворюють стійкий базис тих вірувань, на які люди спираються. Вони виступають як дійсні, істинні, які постійно підтримуються та стверджуються. Ілюструючи цю думку, С. Каллот підкреслював, що цивілізація, яка розташована у просторі та має стійкість у часових вимірах, означає спадковість. Тобто, традиції – це постійне пристосування минулого до сьогодення та майбутнього (Callot, 1954: 83).

Таким чином, С. Каллот вважає, що суттєву основу цивілізації складає культурна спадщина у її ціннісному вираженні. А підтримка культурної спадковості протягом тривалого часу є однією з важливих функцій цивілізації. Цивілізація, як форма організації людського суспільства, може існувати тільки завдяки акумуляції та передачі досвіду. А здатність людей закріплювати колек-

тивний досвід і є культурною традицією. Отже, значення традицій в житті людини й суспільства в цілому важко переоцінити.

На сучасному етапі існує декілька підходів до розуміння природи культурних традицій. Традиції розглядають як частину духовного світу людини, які виконують роль засобів стабілізації та відтворення суспільних відносин. При цьому традиції виконують свою функцію через формування певних духовних якостей. Інша точка зору пов'язує саме ті форми історично накопиченого досвіду, які виключаються з безпосередньої сфери традицій.

Але, традиція – це інтегральне явище, яке містить у собі і звичаї, і ритуали, і обряди і певну кількість стереотипованих форм людської діяльності. Аналізуючи традиції як частину культури в цілому, потрібно випрацювати чіткий критерій, за яким можна було б виокремити традицію із загального масиву культури і в той же час зберегти усі її складові. Таким критерієм він вважав інформаційну характеристику культури, яка відображає в однаковому ступені всі без винятку сфери суспільного життя в тій мірі, в якій вони несуть в собі соціально стереотипований, досвід. Отже, культурна традиція – це вираження в соціально організованих стереотипах груповий досвід, який шляхом просторово-часової передачі акумулюється та відтворюється в різних людських колективах. Слід додати, що вказаний критерій не враховує досвід людей, який не носить соціально організованого характеру, зокрема, сферу індивідуальної культури.

Традиції охоплюють усі форми стійкої організації колективного життя, які започатковані на навчаннях. Головним каналом трансляції традиційної стереотипованої поведінки є повсякденне етнічне буття, а не стандартизований наратив, зумовлений наявністю стійкої та незмінної форми організації виховання. Слід зазначити, що цивілізації хоч і потрапляють під вплив з боку інших культур, постійно зазнають деяких змін, але вони довгий час зберігають свою самобутність саме завдяки традиціям, спадковості. А зміни, які відбуваються, повинні бути приведені у відповідність з уже установленими традиціями, у відповідну до існуючої культури форму.

Культурна традиція, звичайно, протиставляється творчому началу і активності людей. Ця постановка питання носить двобокий характер. З одного боку, можна, дійсно протиставляти традиції і творче начало, якщо розглядати в статично, тобто традиція розуміється як соціальний досвід, а активна творчість людей як нові ідеї, нові форми творчості і таке інше. З іншого боку, якщо підходити до розгляду традицій з точки зору розвитку

динаміки, то будь-яка інновація, якщо вона сприймається спільністю, суспільством в цілому, стереотипізується і перетворюється в традицію.

Таким чином, динаміка культурної традиції – це постійний процес, пов'язаний з подоланням одних видів соціально організованих стереотипів та утворення нових. Сучасна ситуація в Україні, широкомасштабна війна, як раз і ілюструє, як через традиції, вже існуючий історичний досвід, формуються нові ментальні установки – єдності, спорідненості українського народу.

Складність процесу національного самовизначення українців визначається сьогодні дихотомією суспільної свідомості, що, з одного боку, тяжіє до радянської ціннісної системи, ідеї різності культури, традицій заходу України та сходу, а з іншого, – сформувані ціннісні засади життєдіяльності на ліберально-демократичній основі, ідеї спільності, цілісності та згуртованості українців. В цьому значенні ідентичність є результатом процесу співвіднесення себе до певної групи людей за тими чи іншими ознаками, зокрема уявлення особи про свою належність до групи, спільноти «своїх», до «наших», до тих, які в її свідомості постають як «ми». Ця позитивна установка стосовно оцінки конкретної ситуації та усвідомлення своєї належності до певної спільноти одночасно передбачає дистанціювання та утвердження своєї «іншості» стосовно інших спільнот. Більше того, як відмічає М. Гібернау, чуття спорідненості, засвідчувані співвітчизникам, із якими ми ідентифікуємо себе, – не рівня нашому ставленню до «іноземців», «невідомих людей», «чужинців», а може і потенційних ворогів (Гібернау, 2012: 35).

Колективна ідентичність сама по собі є не об'єктивним чи суб'єктивним, а інтер суб'єктивним феноменом. Вона відтворюється лише тому, що частина людей переконана: інші люди сприймають та оцінюють те або інше явище так само, як і вони. Саме ця спільна віра в однакову оцінку тих чи інших явищ або процесів робить їх реальними в соціальному просторі, тобто реальними за своїми наслідками для конкретних індивідів. Для посилення відчуття ідентичності потрібні колективні події, які показують людям, що їхня спільнота існує. Такими подіями в Україні була і Помаранчева революція, і Революція Гідності і найголовніше, а ще нажалі саме болюче, це сучасні події – військові дії з 2014 р. та повномасштабна війна з Росією з 24 лютого 2022 року.

Інтегративна сутність категорії «колективна ідентичність» фіксує притаманну людині потребу відчувати себе частиною більш широкої множини та сприймати таку приналежність як цінність, що

дозволяє подолати частковість конкретизованих та закріплених у різних варіантах персональних ідентичностей, які приймаються людиною.

Висновки. Отже, залучення національного менталітету в якості структурної складової етнокультурної національної ідентичності зумовлено його відповідним змістовним навантаженням. Проте, сьогодні це поняття знаходиться в плаваючому режимі і потребує уточнень. Але зміст визначень зводиться до його інтерпретації через такі складові, як думка, образ думки, мислення, характер народу, його духовний склад, вірування тощо. В цілому ж поняття «національний менталітет» як основа етнокультурної національної ідентичності доповнює її екзистенційно-онтологічне значення.

Таким чином, етносоціальний досвід відображає уявлення людей про свою національну та соціальну ідентичність, а також їх досвід, пов'язаний з етнічною приналежністю та соціальним статусом. Він є об'єктивацією ментальності

та ідентичності, що формується в результаті соціальної взаємодії та культурного спілкування.

Етносоціальний досвід має велике значення для формування нації, оскільки національна ідентичність базується на етнічних, культурних та історичних факторах. Саме війна в Україні і надала поштовх для трансформаційних процесів української ментальності та ідентифікації українців, тому що це формування відбувається через взаємодію між індивідом та його соціальним середовищем, через спільність етнічного походження, мови, культури, традицій та історії.

Таким чином, етносоціальний досвід є важливим фактором у формуванні нації, оскільки він сприяє створенню спільного світогляду, культурного простору та ідентичності. Він забезпечує зв'язок між індивідом та його соціальним середовищем, а також забезпечує згуртування нації на основі спільної історії, культури та традицій, які, як наприклад, сьогодні створюються в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. П. Габітус та етносоціальний досвід. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2009. № 88. С. 187–197.
2. Бойко О. П. Компонентна структура соціального феномену «менталітет». *Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. 2009. № 30. С. 74–80.
3. Бурдье П. Практичний глузд. Київ : Укр. центр духов. культури, 2003. 530 с.
4. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 303 с.
5. Йолон П. Ф. Обриси ментальності та її суб'єкта. *Проблеми теорії ментальності* : колективна монографія / відп. ред. М. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 372–403.
6. Кримський С. Б. Запити філософських смислів : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
7. Попович М. В. Теорія ментальності. Що таке ментальність?. *Проблеми теорії ментальності* : колективна монографія / відп. ред. М. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 3–32.
8. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110–119.
9. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
10. Храмова В. Передмова. *Загублена українська людина*. Київ, 1992. С. 3–14.
11. Berger P. L. *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective* : monograph. London : Penguin Books, 1991. 218 p.
12. Callot E. *Civilisation et Civilisations: Recherche d'une Philosophie de la Culture*. Nancy : Berger-Levrault, 1954. 269 p.
13. Huntington S. P. *Who Are We?: The Challenges to America's National Identity*. New Delhi : Penguin Books, 2004. 428 p.
14. Norbert E. *Society of Individuals*. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2001. 264 p.

REFERENCES

1. Boiko O. P. *Habitus ta etnosotsialnyi dosvid*. [Habitus and ethnosocial experience] *Multyversum. Filosofskyi almanakh: zb. nauk. pr. – Multiverse. Philosophical almanac: coll. of science papers*. 2009. № 88. S. 187–197. [in Ukrainian].
2. Boiko O. P. *Komponentna struktura sotsialnoho fenomenu «mentalitet»*. [The component structure of the social phenomenon "mentality"] *Naukovyi visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. – Scientific Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovorody*. 2009. № 30. S. 74–80. [in Ukrainian].
3. Burdie P. *Praktychnyi hluzd*. [Practical sense]. Kyiv : Ukr. tsentr dukhov. kultury, 2003. 530 s. [in Ukrainian].
4. Hibernau M. *Identychnist natsii* [Identity of nations]. Kyiv : Tempora, 2012. 303 s. [in Ukrainian].
5. Iolon P. F. *Obrysy mentalnosti ta yii subiekta*. [Outlines of mentality and its subject] *Problemy teorii mentalnosti : kolektyvna monohrafiia. – Problems of the theory of mentality: a collective monograph / vidp. red. M. Popovych*. Kyiv : Naukova dumka, 2006. S. 372–403. [in Ukrainian].
6. Krymskyi S. B. *Zapyty filosofskykh smysliv* : monohrafiia. [Philosophical questions: a monograph]. Kyiv : PARAPAN, 2003. 240 s. [in Ukrainian].
7. Popovych M. V. *Teoriia mentalnosti. Shcho take mentalnist?*. [The theory of mentality. What is mentality?] *Problemy teorii mentalnosti : kolektyvna monohrafiia. – Problems of the theory of mentality: a collective monograph / vidp. red. M. Popovych*. Kyiv : Naukova dumka, 2006. S. 3–32. [in Ukrainian].

-
8. Sladkyi D. Natsionalna identychnist yak faktor natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky. [The national identity as a factor of national and international security] *Politychnyi menedzhment: zb. nauk. pr. – Political management: coll. of science papers*. 2008. № 2. S. 110–119. [in Ukrainian].
  9. Smit E. D. Natsionalna identychnist. [National identity]. Kyiv : Osnovy, 1994. 224 s. [in Ukrainian].
  10. Khramova V. Peredmov. [Preface] *Zahublena ukrainska liudyna. – Lusted Ukrainian person*. Kyiv, 1992. S. 3–14. [in Ukrainian].
  11. Berger P. L. Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective : monograph. London : Penguin Books, 1991. 218 p.
  12. Callot E. Civilisation et Civilisations: Recherche d'une Philosophie de la Culture. [Civilization and Civilizations: Research for a Philosophy of Culture]. Nancy : Berger-Levrault, 1954. 269 p. [in France].
  13. Huntington S. P. Who Are We?: The Challenges to America's National Identity. New Delhi : Penguin Books, 2004. 428 p.
  14. Norbert E. Society of Individuals. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2001. 264 p.